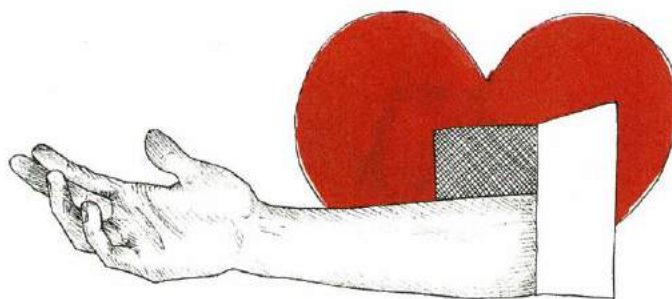


Rob van der Zwan, *Transparante plaatsen*
MST | Mensen in beeld houden

In *Missie Impasse, op de drempel van een missionair tijdperk*,
Frans Dokman en Rob van der Zwan (redactie),
een uitgaven van De Missionaire Bondgenoten, 2016.



Transparante plaatsen

ROB VAN DER ZWAN

Introductie: het hoofd van Jules Chevalier

Vaak ben ik er langsgelopen in de gang van het Missiehuis in Tilburg. Soms kon ik het niet laten om mijn hand even te laten rusten op zijn hoofd van koel marmer. 'Jouw tijd zit erop' of gelijksoortige oneerbiedige woorden schoten dan door mijn hoofd. Ik heb het over het marmeren borstbeeld van Jules Chevalier (1824-1907), de Franse (aan)stichter van een religieuze beweging die ontsproot op het Franse platteland, tweehonderd kilometer onder Parijs, en die zich eind negentiende eeuw verspreidde over de wereld. Zijn Nederlandse navolgers, de religieuzen van de FDNSC (vrouwen) en de MSC (mannen), vonden hun uitvalsbasis in Tilburg. Zij namen eind jaren tachtig het initiatief tot het MST | Mensen in beeld houden (kortweg MST), een

‘missionair-diaconaal centrum’ in Tilburg. Dit centrum heb ik als directeur mede ontwikkeld. Het MST begon in het Tilburgse Missiehuis, vandaar mijn ontmoetingen met Jules Chevalier.

In deze bijdrage zal ik niet alle ins en outs van het MST schetsen, maar de hoofdlijnen. Vooral duid ik het werk van het MST in het licht van de christelijke en/of missionaire traditie waaruit het voortkomt. Dat is niet eenvoudig, want die duiding moet bij voorkeur ook ‘toekomstproof’ zijn. Kan dat wel gezien de afnemende betekenis van kerk en christendom in Nederland? De christelijke traditie in de toekomst willen voortzetten vraagt om een mentale houding van ‘exploreren’ in plaats van ‘restaureren’. Althans, dat vind ik. Exploreren is geen theoretische exercitie, maar moet ook in ‘praktijken’ gebeuren. Praktijken hebben een eigen (door)werkingskracht, produceren een eigen soort kennis. In essentie draait het er om gastvrijheid. Daarmee draag je een ‘menslievende’ norm en omgangsvorm uit. Naar de Amerikaanse theoloog Marcus Borg kunnen praktijken zich ontwikkelen tot ‘transparante plaatsen’ waar vervreemding plaatsmaakt voor verdieping.

Terreinverlies

De institutionele afkalving in de rooms-katholieke kerk in Nederland heeft dramatische vormen aangenomen. Gelovigen zijn vergrijsd en ze zijn met steeds minder. De ontkerkelijking is niet plotseling gekomen. Secularisatietendensen spelen al decennia. Wat deze tijd eveneens bijzonder maakt, is dat wij getuigen zijn van de afsluiting van een periode van institutioneel christendom. We maken het einde mee van wat theoloog

Willem Hendrik van de Pol in de jaren zestig het 'conventionele christendom' noemde.

De kerk heeft haar gewoonterecht op allerlei maatschappelijke vlakken verloren: het morele gezag dat aan haar werd toegekend, de vanzelfsprekendheid waarmee zij kon rekenen op de financiële ondersteuning van haar lidmaten, de gewoonte dat trouwen en rouwen in en rond de kerk gebeuren, de aanwezigheid van kerkgebouwen in woonwijken. De kerk is 'gewoner' geworden; zij is een van de vele maatschappelijke instellingen in onze samenleving. Dit terreinverlies is de context van christelijke en/of missionaire initiatieven. Daarnaast nodigt het uit tot een diepgaande introspectie aangaande de vormen en denkbeelden van het conventionele Nederlandse christendom.

Niet restaureren, maar exploreren

We leven dus in een interessante tijd. Een tijd die mensen zou moeten uitdagen om zich te bezinnen op de essentialia van de christelijke traditie in plaats van te pogen de kerk over-eind te houden. Het gaat niet om de kerk redden, maar om de betekenis van de christelijke traditie ontdekken in nieuwe omstandigheden.

Volgens Marcus Borg is in de kerk van Noord-Amerika en Europa een nieuwe visie op het christendom en op de betekenis van christen-zijn in opkomst. Een nieuw paradigma met als doel dat men niet in de Bijbel en de christelijke traditie gaat geloven, maar dat men daarmee en daarin leeft als een metafoor en sacrament van het heilige. Belangrijk daarbij is dat onze kijk op

de werkelijkheid ertoe doet, want die heeft diepgaande invloed op de wijze waarop wij ons bestaan ervaren en hoe we leven. Het gaat erom dat we de werkelijkheid zien als een 'terrein van genade' en niet als vijandig, bedreigend of indifferent. Betekenis geven aan de christelijke traditie in nieuwe omstandigheden moet niet gericht zijn op restaureren, maar op exploreren.

Werkingskracht van praktijken

Exploreren is niet alleen een theoretische exercitie; het draait niet enkel om theologie. Het gebeurt vooral in praktijken. Daarin gaat het niet óver mensen, maar heb je mét mensen te maken. Een praktijk toetst de theorie, maar kan een theorie ook laten kantelen.

Mijn werkomgeving, het MST, is zo'n praktijk. Het is een centrum voor ontmoeting, ondersteuning en non-formele educatie. Wekelijks komen er honderden mensen over de vloer. En er zijn circa tweehonderd vrijwilligers actief. Het MST is een 'maatschappelijke aanlegsteiger': mensen meren aan, verblijven er een tijdje en varen dan weer verder. Het staat in de missionaire traditie en komt voort uit de sociale traditie van Tilburgse religieuzen. Present zijn, dicht bij mensen staan en oog hebben voor kwetsbare mensen zijn belangrijke uitgangspunten. Het MST is een knooppunt van mensen dat zeker de kenmerken van een gemeenschap heeft, maar geen geloofsgemeenschap is.

Govert

In praktijken heb je te maken met mensen, en dat zijn niet altijd de gemakkelijksten. Govert bijvoorbeeld heb ik ongeveer negen

jaar gekend. Hij zal rond de 25 jaar geweest zijn toen ik hem voor de eerste keer zag. Het MST was één van zijn pleisterplaatsen. Govert had blond haar en een pagekapsel, met daaronder een stel priemende ogen. Hij had iets stoers, droeg laarzen en betrad altijd met een zelfbewuste, stampende tred de plankenvloer van de koffiekamer. Er huisde een ongerichte strijdlust in hem, maar hij had dan ook een 'geschiedenis' met het GGZ, waarover hij met minachting en frustratie sprak.

Govert zorgde voor hilarische momenten. Zoals de dag dat hij tierend het centrum binnenkwam met zijn armen vol emmers, dweilen, schrobbers en schoonmaakmiddelen. Op weg naar het wc-blok deelde hij en passant mee dat hij hier vrijwilligerswerk ging doen: wc's schoonmaken. Eenmaal gearriveerd in het kleine wc-blok ging Govert woest te werk en maakte hij een kabaal van jewelste. Wijselijk bleven de anderen uit de buurt van de toiletten totdat deze 'witte tornado' was uitgeraasd en het pand weer had verlaten.

Govert had dromen over zwaardvechten die met de middeleeuwen te maken hadden. In zijn appartement hingen zwaarden en harnasonderdelen. Hij zat op De Zwaardkring, een vereniging die zich bezighoudt met middeleeuwse krijgskunst. 's Nachts ging hij in zijn eentje oefenen in de bossen. Net toen ik een potentieel bestuurslid in het centrum rondleidde, kwam Govert met een stralend gezicht en in een harnas de koffiekamer binnenlopen... Hij hield ook van tekenen en kleuren. Ik was gefascineerd door het beeld dat de gespannen veer Govert,

die regelmatig iets dreigends over zich had, als een jongetje van 8 jaar kon zitten kleuren met het puntje van de tong uit zijn mond.

In juli 2009 was er ineens dat krantenberichtje over zijn overlijden, naast de geruchten. Ik legde mijn oor te luister in het informele nieuwscircuit. Ik vroeg Jos, die de zelfkant van Tilburg uit eigen ervaring goed kent, naar wat er gebeurd was. Jos – groot, breed en oersterk – was de zestig gepasseerd. Hij dacht en werkte vanuit het hart, maar was ook niet te beroerd om op de vuist te gaan als iets ‘rechtgezet’ moest worden. Jos praatte met gedempte stem, want niet iedereen hoeft mee te luisteren, en had compassie. Hij had Govert inderdaad nog gesproken. Het ging volgens hem niet goed met die jongen. Govert kon zich bijna niet meer beheersen en wilde met zijn zwaarden op mensen gaan inhakken. ‘Da moette nie doen, jongen’, had Jos gezegd. ‘Dan kunde beter een touwke pakken... En da heeft tie gedaan.’

Goverts levensverhaal, waarop ik en mijn collega's maar een beetje zicht hadden, is een van de vele verhalen binnen het MST. Van Govert hadden wij geen dossier en geen doopceel. We waren voor hem geen hulpverlener of pastor; er bestond vanuit het MST met hem geen ‘professionele’ relatie. Sturen en helpen waren nauwelijks aan de orde. Al snel valt dan het begrip ‘present’, maar dat vraagt om nuancering. Het MST was niet present bij hem, maar omgekeerd: Govert was present bij het MST. Hij ging en kwam als het hem uitkwam en als zijn pet goed stond.

Kijken wat ervan komt...

Alle goede intenties ten spijt is er één ding dat je snel leert in een omgeving als die van het MST: de andere mens die je pad kruist en jouw centrum bezoekt, is echt een 'ander'. Je kunt die persoon vaak maar beperkt helpen (als helpen al aan de orde is), kunt je diegene niet toe-eigenen en kunt die persoon niet zo- maar lid maken van je club of overhalen tot het delen van jouw overtuigingen.

Wat blijft erover wanneer je moet snoeien in het struikgewas van 'relatie-etiketten' om de relatie met iemand als Govert te karakteriseren? En wat zegt dat over de bestaansgrond voor een centrum als het MST? Het antwoord op die vragen is op het eerste gezicht kaal en basaal: je legt contact met mensen en vervolgens is het kijken wat ervan komt.

Gastvrijheid

Daarnaast is er wel een uitnodigende houding, een houding van gastvrijheid. Deze gastvrijheid heeft een bepaalde kleur. Het is geen commerciële gastvrijheid, zoals bij een hotel of restaurant (waar overigens niets mis mee is). Met de gastvrijheid die hier aan de orde is, wordt ernaar gestreefd een aantal mensgerichte waarden te realiseren. Het gaat erom de menselijke waardigheid overeind te houden. Ondanks de onhebbelijkheden of het afwijkende gedrag van een gast moet je toch proberen in gesprek te blijven en diegene als een volwaardig mens te behandelen, zodat de gast zich serieus genomen voelt en gezien wordt.

Deze gastvrijheid vraagt om verdere betrokkenheid: dat je het kunt opbrengen belangstelling te tonen voor het leven en de lotgevallen van de gast.

In het verlengde hiervan is er compassie. Gastvrijheid drijft op compassie, dat wil zeggen: op een authentieke, dus niet op een geveinsde, manier proberen mee te leven en mee te voelen met de gast. Compassie verlangt een grondhouding van acceptatie: mensen nemen zoals ze zijn, in staat zijn tot mildheid.

Kortom, gastvrijheid veronderstelt een bepaalde mentale houding en vereist bepaalde vaardigheden die je, als je deze niet in huis hebt, je eigen moet maken. Gastvrijheid kan op allerlei manieren vorm krijgen. Een goed gesprek met een kop koffie is zeker niet de enige, en vaak ook niet de beste, manier. Gastvrijheid kun je inweven in een aanbod van activiteiten.

Breed menselijk gevoelsspectrum

Gastvrijheid draagt een 'menslievende' norm en omgangsvorm uit die bijdragen aan de 'humanisering' van de menselijke verhoudingen. Het is de kunst en kunde van de hartelijkheid. Gastvrijheid en hartelijkheid: kan dat genoeg zijn als bestaansgrond voor een centrum als het MST? Immers, het begrip 'hart' – metafoor of niet – lijkt inmiddels ingepalmd te zijn door sentimentaliteit, door de gemakkelijke ontroering: het vaak overdreven inspelen op gevoelens in plaats van op verstand.

Laten we het risico maar nemen. Het hart spreekt tot de verbeelding van velen en heeft diepe wortels in de christelijke traditie.

Want volgens Marcus Borg is het hart daarin een metafoor voor een diepe laag in de identiteit, een niveau dieper dan ons denken, voelen en willen, ons intellect, onze emoties en onze wilskracht. Het hart is daarom dieper dan ons 'hoofd', dieper dan ons bewustzijn en dieper dan de ideeën in ons hoofd. Doel van het christelijke leven is volgens Borg dat we steeds meer bewogen mensen worden, dat we ons hart openstellen.

Kortom, in de christelijke context verwijst het brede menselijke gevoelsspectrum – dat geweven is rondom compassie, mildheid en verwante waarden van gastvrijheid – naar een dieper gelegen perspectief. Een perspectief dat door velen God wordt genoemd.

Intermezzo: kleine meditatie over de diepte

Diepte is een beeld voor God dat ik het best begrijp.

Hoewel het verstand hier niet aan zet is.

Diepte als een verborgenheid in de menselijke geest.

Diepte suggereert afstand, maar die afstand roept een andere beleving op dan wanneer het gaat over een verheven God in hemelse sferen.

Diepte bevat de mogelijkheid tot nabijheid.

Die moet je opzoeken, toelaten.

Je moet 'verdiepen'.

Het brengt je in het landschap van de menselijke ziel.

Een vitale laag in onze geest, waarvan ik aanneem dat die bestaat.

Het gebied van drijven, drijfveren en stemmingen, van de warmte van leven en liefde, van angsten en euforie. Diepte kan ook afgrond zijn. Het landschap van de ziel als een kille vlakte van desolate berusting.

Dat landschap van de ziel, zegt dat alleen iets over ons?

Of zegt het ook iets over de werkelijkheid waarin we leven?

Wat zegt het wel?

Wat zegt het niet?

Hier misschien intieme onthulling en ontmoeting.

Ankeren hier God en mens?

Gaat het om 'meevaren' of 'wegvaren'?

Of gaat het om zoiets als de dynamische verstillings van

traag wijkende kringen van water,

in beweging gebracht door een hand

die doelloos het wateroppervlak streelt?

Praktijken als transparante plaatsen

Transparante plaatsen zijn de plekken waar twee werkelijkheidsniveaus elkaar ontmoeten of waar de twee lijnen daarvan elkaar snijden. Plaatsen waar de grens tussen deze twee niveaus heel zacht, poreus en doorlaatbaar wordt. Transparante plaatsen kunnen letterlijk geografische plaatsen zijn, zoals bedevaartsplekken, maar het gaat om veel meer dan alleen geografische locaties. Een transparante plaats is overal waar ons hart wordt geopend.

Praktijken als het MST zijn geen geloofsgemeenschappen en hoeven dat niet te zijn; ook hoeven ze niet als kerk gerestaureerd te worden. Het zijn plaatsen waar men exploreert: er worden grenzen ervaren, grenzen verkend en grenzen verlegd. Doel daarvan is om er een fundamentele cultuur van gastvrijheid te vestigen, gericht op mensen in kwetsbare situaties.

Het gaat om de kunst en kunde van de hartelijkheid, om het initiëren van de zachte krachten die taai en sterk zijn en om het afzwakken van de rauwe kanten van het menselijk en

maatschappelijk bestaan. Het gaat om hartelijkheid en gastvrijheid die streetwise en onsentimenteel zijn, doordrongen van het besef dat de ander echt een ander is en dat dit besef grenzen stelt aan wat je voor anderen kunt doen, ook al geeft dat een gevoel van vervreemding. Hartelijkheid en gastvrijheid organiseer je met allerlei gedreven mensen van goede wil.

Dit ligt er nog ter uitwerking

Mijn voorgenomen duiding is niet af, mijn denkwerk evenmin. Moet ik de titel van deze bijdrage wel handhaven? Ik doe het toch. Misschien kunt u ook verder meedenken. Dit ligt er nog ter uitwerking: er is zo iets als de spiritualiteit van de transparante plaats. Ik denk dat ik bedoel dat het gaat om het 'inoefenen' in het brede menselijke gevoelsspectrum dat geweven is rondom compassie, mildheid en andere waarden van gastvrijheid. Dit kan ertoe leiden dat praktijken 'transparante plaatsen' worden zodra vervreemding plaatsmaakt voor verdieping. Kun je dat zomaar stellen en moet je daarvoor dan christelijk zijn? Zo niet, wat betekent die verdieping dan?

Een knipoog van Jules Chevalier

Ik was altijd getroffen door de menselijke betrokkenheid en de cultuur van vriendelijkheid en mildheid van de MSC en de FDNSC, de oprichters van het MST. Hun engagement met mensen in kwetsbare situaties brachten zij wel eens onder woorden met 'Zij hebben ons hart geraakt', een uitspraak waarin de negentiende-eeuwse devotie van Jules Chevalier doorklinkt. En uitgerekend nu komt een moderne Amerikaanse theoloog, Marcus Borg, met het hart op de proppen en is daarmee een onverwachte

verbinding gemaakt met Chevalier. Mocht ik nog eens langs zijn
borstbeeld komen, dan zal ik mij excuseren en verwacht ik een
vriendelijke, zij het tikje spottende, knipoog van hem.

